

НЕОЛИБЕРАЛНИ ГЛОБАЛИЗАМ, СУВЕРЕНИТЕТ И НАЦИОНАЛНА ОДБРАНА

Дејан Д. Симић*

Универзитет у Нишу, Правни факултет

У овом раду разматра се посредни и непосредни утицај неолиберализма и глобализације на националну одбрану и безбедност суверене државе. Приказана су различита теоријска објашњења глобализације и идентитета нације, са освртом на повезаност могућих друштвених промена насталих владавином нових облика државног уређења и њихову уочљивост у економској, правно-политичкој, одбрамбеној и културној сфери друштва. Поставља се питање да ли је неолиберализам перфидна идеологија која кроз манипулативни речник о демократији, слободама и правима, као и народним и државним једнакостима, у ствари представља неки вид недемократичности, односно да ли је неолиберализам идеологија ропства у модерном друштву?

У раду се, такође, разматра појам суверенитета као једног од значајних друштвених феномена и централне фигуре међународне политике. Процес глобализације подразумева неолиберализацију на националном нивоу у већини делова људске делатности, што аутоматски повлачи и умањење суверенитета појединих држава.

Кључне речи: *неолиберализам, глобализација, сувереност, национална одбрана*

„Глобализација деструира државни и национални суверенитет и ствара екстериторијални суверенитет, нову географију моћи света“.

(Саскија Сасен, „Губитак контроле, суверенитет у доба глобализације“)

Увод

Глобализација се може назвати и нови „светски поредак“ или „глобални поредак“. У свету глобализације чији смо активни учесници, све је више брзих промена економских, духовних, културних, политичких... и све је више међузависности, али и ускраћености. И сами смо сведоци да се последњих деценија успоставља тзв. „нови светски поредак“ и чини се да смо све ближи једном неототалитарном апсолутном светском друштву, драстично одударајући од идеје бескласног света о којем су

* dejan.simic@jugoistok.com

сањали многи теоретичари – утописти. Треба имати у виду да појам „глобализам” најчешће користимо за идентификовање различитих идеологија глобализације.

Пол Џејмс дефинише глобализам „као доминантну идеологију и субјективитет повезан са различитим историјско-доминантним формацијама глобалног ширења. Дефиниција строго подразумева да је било предмодерних и традиционалних облика глобализма или глобализације пре него што је покретачка сила капитализма настојала да колонизује сваки кутак планете, на пример, вратимо се Римском царству у другом веку нове ере, а можда и Грцима петог века пре нове ере”.¹

Професор Манфред Стигер прави разлику између различитих глобализама, попут правосудног глобализма, џихад глобализма и тржишног глобализма.²

Тржишни глобализам укључује идеологију неолиберализма. На један начин, усмеравање глобализма на идеологију тржишног глобализма и неолиберализма доводи до конфузије. На пример, канадски филозоф Џон Солу у књизи „Пропаст глобализма и поновно рађање национализма”, изједначава глобализам са неолиберализмом и неолибералним глобализмом. Он тврди да је глобализам већ разбијен на контрадикторне делове и да код грађана поново јачају национални интреси и на позитиван и на негативан начин.³ Супротно томе, амерички политиколог Џозеф Нај, један од оснивача теорије међународних односа неолиберализма, генерализује израз тврдећи да се глобализам односи на било који опис и објашњење света који се одликује мрежним везама које превазилазе међуконтиненталну удаљеност, док се глобализација односи на повећање или пад степена глобализма.⁴ Ова генерална употреба концепта је много мање заступљена.

С друге стране, не мање важно питање одржања суверенитета под плаштом све веће глобализације као једно од основних обележја сваке државе, и основ за њихове међународне односе, суверенитет, посебно мањих држава, често је био практично ограничаван због политичких интереса већих и моћнијих земаља. „Иза завесе” политичких игара, неретко и оружаних интервенција и урушавања њиховог суверенитета, стајало је оправдање идеологије и позивање на више циљеве ради којих се нарушава или ограничава суверенитет малих и слабијих држава. Поставља се питање да ли се може одрећи суверенитета без сагласности? Ако посматрамо традиционално међународно право, које се темељи на Вестфалском систему, могућност да се тако нешто догоди не доводи се изричито у питање.

Суверенитет – теорија Ричарда Хаса

Ричард Хас постао је познат широј јавности као један од бивших заменика секретара за државно планирање у кабинету тадашњег државног секретара Колина Пауела (највише рангирани црни Американац до појаве Барака Обаме) у периоду од 2001. до 2003. године, а био је и координатор чувеног Америчког државног тима за планирање будућности Авганистана и за те заслуге примио је одликовање Стејт

¹ Paul James, (2006), стр. 22.

² Manfred B. Steger, (2008), стр. 56.

³ <https://sr.wikipedia.org/sr/Globalizam/>

⁴ Joseph Nye, (2002). стр. 82.

Департамента. У својим првим траговима теорије суверенитета Ричард Хас наглашава да: „Суверенитет представља обавезу. Ниједна држава не сме масакрирати сопствени народ. Такође не сме да подржава тероризам на било који начин. Уколико држава не успе да испуни обавезе, она губи основне предности суверенитета, укључујући и принцип неповредивости сопствених граница и самосталности у унутрашњим питањима. Друге државе, укључујући ту и Сједињене Америчке Државе, присвајају право на интервенцију. У случају тероризма се може говорити о превентивној самоодбрани. У суштини, можете деловати на основу антиципације уколико имате основа да верујете да је у питању само када а не ако будете нападнути”.⁵

У свом говору на Џорџтаун Универзитету, под називом „Суверенитет: постојећа права, нове одговорности”,⁶ Хас износи своју теорију суверености. Сувереност се сматра извором мира, међународне стабилности, развоја и учвршћивања међународног права и обичаја. Вођен тиме он констатује и да су измењени услови у данашњем свету, као што су глобализација и феномен „слабих држава”, довели до потребе да се преформулишу одређене парадигме и оквири могућег деловања. Неоубичајено, позива се на ограђивање од закона режима који могу угрозити сопствени статус суверености тиме што на силу и нехумано поступају са сопственим становништвом.⁷

Ричард Хас презентује три случаја код којих долази до губитка суверенитета:

- 1) ослабљена држава, којој прети распад услед мањкавости суверенитета,
- 2) изазови глобализације, користећи ту нејасну фазу „спољашње претње” и
- 3) делегирање суверенитета – односно својевољно одрицање од одређених аспеката суверености у замену за заједничку добробит, као што је Европска унија.⁸

Кроз неколико случајева Хас везује статус суверености за сет фундаменталних цивилизацијских норми које одређени суверенитет може да испуни, како према сопственим грађанима тако и према међународној заједници.⁹

Уколико одређена држава, режим, влада или било који носилац суверености не испуни или злоупотреби своја овлашћења, привилегије или имунитете, ризикује да му се тај статус суверености, као и све оно што он носи собом, одузме, што у екстремним случајевима значи и одрицање од имунитета од стране оружане интервенције. Хас препознаје три ситуације код којих је оправдано непоштовање норме о забрани оружаног сукоба. Први случај је када одређена држава почини или не успе да спречи геноцид на својој територији. Међународна заједница, тврди Хас, има право – чак и обавезу у неким случајевима – да делује као гарант живота недужних и обесправљених.¹⁰ Други изузетак био би да се државама дозвољава да заштите сопствене грађане од држава или режима који су подршка или не успевају да су-

⁵ „Letter from Washington: The Next World Order - The Bush Administration may have a brand-new doctrine of power” Интервју са Николасом Леманом (Nicholas Lemann) за часопис New Yorker, доступно на: http://www.newyorker.com/archive/2002/04/01/020401fa_FACT1#xzz1oWOZdPlq

⁶ Richard Haass, *Sovereignty: Existing Rights, Evolving Responsibilities*, 2003, доступно на: <http://www.iwar.org.uk/news-archive/2003/01-15.htm>

⁷ Исто.

⁸ Мр Бошко Жупановић, Глобализација и Сувереност, Бања Лука (2014), стр. 77-87.

⁹ Исто.

¹⁰ Мр Бошко Жупановић, Глобализација и Сувереност, Бања Лука (2014), стр. 77-87.

збију делатност међународних терористичких група које делују на њеној територији.¹¹ Трећи изузетак јесте случај када државе теже присвајају оружја за масовно уништење.¹² Овакви случајеви и данас су врло актуелни и примењиви.

„Треба напоменути да Раичард Хас прави разлику између хуманитарне интервенције и оне интервенције којом се жели спречити ширење нуклеарног потенцијала или подршка тероризму. Његово резонување иде до нивоа на којем се препознаје да су у питању хуманитарне интервенције, основни субјект на кога се односи право заштите, индивидуа, то јест, група индивидуа, који су на удару и чија су права на било који начин угрожена, док се у случају тероризма и нуклеарне претње, тај основ налази на државама, које се сматрају угроженим и траже заштиту својих права. Оно што Хас пропушта да примети је да државе које теже да заштите одређену популацију на основу људских права која су им отуђена, угрожена или нарушена, могу то да раде са позивом на универзалност тог чина. Њихово деловање (не нужно, и врло вероватно не најчешће) може да има чисто алтруистичке мотиве и могло би, у неком крајњем облику, да представља одређени категорички императив будуће глобалне архитектуре колективне сигурности и међународне стабилности. Међутим, у случају сузбијања нуклеарне претње или тероризма, државе отворено и нужно делују у своје име, из сопствених спољнополитичких интереса, који су уско национално одређени и врло ретко могу да добију пожељну ауру универзалне примењивости”.¹³

Посматрајући наведене ситуације може се констатовати да је такав вид интервенција нелегалан и сувише опасан по будућу стабилност у одређеном региону деловања, уколико је извршен без сагласности Савета безбедности УН. Али, поред свега, имајући у виду да се ради о интервенцији коју називамо хуманитарном, евидентно је да интереси политике, а не питања морала, спречавају сагласност, и тада се појављују свакојаки изговори, посебно у домаћем јавном мишљењу. Често је то и генерално међународно становиште, где спољна политика има највећи удео. При томе медији имају велики утицај, јер све зависи од начина презентације становништву – да ли ће се објавити скраћене информације, полуинформације или ће доћи до извесне замене теза.

Иако је опасност од тероризма евидентна и акутна, тешко је доказати да нека влада, институција или било који орган који за себе веже принципе суверености може да буде оправдана мета оружане интервенције јер терористичке групе, саме по себи, представљају недржавне формације, и често делују насупрот државних циљева и интереса.¹⁴ Са друге стране, поред случаја бомбардовања Јапана, коришћења нервног гаса против Курда од стране Садамових трупа, оружје за масовно уништење се у новијој историји користи највише као претња, мање или више опипљива, и као таква заснива се углавном на субјективној перцепцији страха и мање или више оправданом веровању да та претња заправо постоји.¹⁵ Као примере можемо навести бомбардовање Србије 1999. године, акције која је вођена да би се заштитила „права” косовских Албана-

¹¹ Исто.

¹² Richard N. Haass, *Sovereignty: Existing Rights, Evolving Responsibilities*, 2003, доступно на: <http://www.iwar.org.uk/news-archive/2003/01-15.htm>

¹³ Мр Бошко Жупановић, *Глобализација и Сувереност*, Бања Лука (2014), стр. 77-87.

¹⁴ Мр Бошко Жупановић, *Глобализација и Сувереност*, Бања Лука (2014), стр. 77-87.

¹⁵ Исто.

ца, затим војну акцију у Авганистану, вођену да се сузбије тероризам и протера талибански режим који му је давао потпору, затим интервенција војне силе у Ираку под паролом спречавања Садама Хусеина да отпочне са развојем нуклеарног оружја, и на крају акција спречавања кршења људских права у Либији. Све ове операције добијале су дискутабилно различите степене одобравања међународне заједнице, које је медијска апаратура за то време на својствен начин презентовала широкој јавности.

Теоријски модел професора Ричарада Хаса и услове које он предочава управо упућују на ове интервенције које су изводеле Сједињене Америчке Државе.

Либерализам и неолиберални глобализам

Глобализација представља процес трансформације локалних или регионалних феномена у глобалне, а може бити описана као процес у којем народи света, унифицирани као јединствено друштво, функционишу заједнички, тако да овај процес представља комбинацију економских, технолошких, социокултурних и политичких сила.¹⁶

Неолиберализам представља сет економских политика које су постале распрострањене у последњих 25 година, а главне тачке овог феномена обухватају: ослобађање приватних компанија од било каквих државних ограничења које намеће држава, без обзира на социјалну штету; веће слободе за међународну трговину и инвестиције; редукацију плата и укидање радничких права стечених после многогодишњих борби; укидање контроле цена; тоталну слободу за кретање капитала, добара и услуга; редукацију јавних трошкова за социјалне услуге као што су образовање и здравствене услуге; редукацију помоћи за сиромашне слојеве популације, па чак и редукацију трошкова за одржавање путева, мостова и водоснабдевања, а све у име редукације улоге државе; смањење државне регулације свих елемената који би могли да умање профит, укључивши и заштиту животне средине; продају државних предузећа приватним инвеститорима, укључујући банке, кључне индустријске капацитете, железницу, ауто-путеве, произвођаче електричне енергије, школе, болнице, па чак и воду за пиће; елиминацију концепта „јавних добара“ и „заједничког интереса“, замењујући их синтагмом „индивидуална одговорност“.¹⁷

Да ли је неолиберализам идеологија ропства у модерном друштву? Питање је у неку руку контрадикторно у односу на основе либерализма. За либерализам се каже да представља изворну идеологију слободе грађанског друштва, а сам назив, који потиче од латинске речи, значи слободоумност или слобода мишљења. Либерализам се јавља крајем 17. века, као жеља и хтење грађанског друштва да добије своја политичка права и коначно стане на пут самовољи власти. Зачетници либерализма су, пре свега, инсистирали на томе да се државни или било који ауторитет уздржи од мешања у приватни живот и приватно пословање грађана.¹⁸ Дакле, према овој доктрини „друштво треба препустити слободном политичком и економском

¹⁶ Бранко Васиљевић, „НОВА СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО“ 2012. Видети на: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/globalizacija-i-neoliberalizam.html>

¹⁷ Исто.

¹⁸ Драган. Д. Лакићевић, Божо Стојановић, Илија Вујачић, „Теоретичари либерализма“, Београд, 2007, стр. 9.

развоју без интервенције државе”¹⁹ Либерализам најчешће делимо на економски либерализам и социјални либерализам. Код економског либерализма наилазимо на тежњу за што мањим учешћем државног апарата у економију, док код социјалног либерализма препознајемо тежњу за што мањим задирањем државе у приватност појединца. Неки дефинишу либерализам и као све већу отвореност према новим идејама и друштвеном експериментисању.²⁰ Први мислилац који је на релативно систематичан начин изразио принципе на којима би једно рационално либерално друштво требало да почива био је Џон Лок.²¹

Према ставу класичне либералне економске доктрине, улога државе могла би се сврстати у две групе: прву представљају опште функције државе (заштита приватне својине, гаранција слободе уговарања, обезбеђење стабилног новца), а другу групу чине посебне функције државе које се јављају у случају када су појединачни интереси недовољно снажни да би обезбедили одговарајућа средства за друштвено неопходне делатности (војска, јавне службе...).²² Либерали су у 20. веку постепено, кроз термине благостања и једнакости, почели обнављати управо ону политику уплитања власти у економска питања, односно својеврсни патријархат против кога је либерализам водио битку.²³ Милтон Фридман у свом делу „Слобода избора” гласно критикује социјализам и политичку елиту која превише подилази становништву и апострофира да „политички лидери капиталистичких земаља који подржавају пропаст социјализма у другим земљама, примењују иста та социјалистичка решења у својој земљи”. Идеологија Милтона Фридмана, међутим, не заснива се на темељима који настоје да разграде државу, већ се труди да државу што више ограничи у њеном утицају на индивидуалне радње. Он истиче да је капитализам неопходан услов за политичку слободу, али не и довољан. Иако су фашистичке државе Немачка и Италија биле политички неслободне, приватно предузетништво било је доминантан облик економије. Зато је сасвим могуће имати економско уређење које је суштински капиталистичко, и политичко уређење које није слободно.²⁴ Међутим, да бисмо добили јаснију слику неолиберализма морамо на правним основама створити спој између индивидуалаца и власти и у свему томе сагледати важност улоге тржишта. Али, не гледају баш сви на неолиберализам на овај начин. Марио Варгас Љоса би казао да је то „чиста бесмислица”, а неки српски противници кованице „неолиберализам” оберучке прихватају његову констатацију и још додају да он, у ствари, не постоји, и да се ради само о етикети коју су наденули противници либерализма.

Данас се заговорници неолиберализма држе позиције које у образовању имају знатан утицај (факултети и многи *think tankovi*) у медијима, у управним одборима и финансијским институцијама, у кључним државним институцијама (министарства финансија, банке...), као и у најважнијим међународним институцијама, попут Међународног монетарног фон-

¹⁹ Милан Поповић, *Економска политика*, Бања Лука, 2000, стр.96.

²⁰ *Oxford Dictionaries*, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/liberal>, 2013.

²¹ Драган Д. Лакићевић, Божо Стојановић, Илија Вујачић, „*Теоретичари либерализма*”. Београд, 2007, стр. 11–14.

²² Милан Поповић, *Економска политика*, Бања Лука 2000, стр. 96-100.

²³ Неолиберализам, једна теорија и две критике, <http://bosnian.irib.ir/emisije/svet/item/85808-neoliberalizam>

²⁴ Milton Fridman, Rouz, „*Слобода избора*”. Нови Сад, 1996, стр. 350.

да (ММФ), Светске банке и Светске трговинске организације (WTO), које регулишу стање на светској економској сцени. Неолиберализам је постао хегемонистички фактор.²⁵

Неолиберални глобализам, као стратегија развоја у савременом друштву, јавља се у 20. веку, и то у његовој последњој четврти. Прво се, наравно, појавио у Сједињеним Америчким Државама као одговор на кризу капитализма, која ја била изазвана нестабилностима које су се у то време дешавале на нафтном тржишту, а уједно се јавља и као делимична критика социјалдемократије која је тежила да направи свој модел капитализма. Неки од представника ове филозофије били су: Хајек, Фридман и др. Суштина ове филозофије била је да се изврши смањење утицаја друштва на тржиште, да се увећа утицај предузетништва и да се обрт капитала и увећавање профита стави изнад човека. Како би рекао професор Љубиша Митровић: „Неолиберална фаза глобалног капитализма, користећи бројне ефекте научно-технолошког прогреса, пројектује на развој света не само веберијанске принципе гвоздене мреже рационализације и бирократизације друштва, већ и механизме и институције из орвеловске антиутопије (орвелијанске визије) о друштву као 'животињској фарми' и 'великом брату' као свевидећем оку и контролору различитих облика понашања људи”.²⁶ Наиме, од образовних институција се тражи да школују за професију а не за живот. Отуда се врши подређивање реформи система образовања диктату актуелне поделе рада. Такав модел образовања, садржан у Болоњској декларацији, чије су основне одреднице функционализација и глобализација образовања, ствара „нове забрађене Марије”, „нове слатке роботе”, за једнократну употребу у свету глобализма.²⁷

За разлику од сродних појмова космополитизам, који нагласак ставља на културни идентитет преднационалног „грађанина света” и интернационализма, који заступа идеологију револуционарног „братства” међу народима, идеја глобализма темељи се на постнационалном, привредном, информатичком и интеркултуралном повезивању и међузависности.²⁸ Новонасталим процесом глобализације све више се продубљује јаз између богатих и сиромашних земаља, све више се повећавају неједнакости и наставља удаљавање западне од осталих цивилизација. Глобализација се на тај начин приказује као облик постколонијалног империјализма, који не само да продубљује експлоатацију „периферије” од стране „центра”, односно „Југа” од стране „Севера”, већ листи жртва глобализације придодаје и већину посткомунистичких земаља Другог света (тзв. „полупериферија”), а испред свих оне које трајно остају, „источно од раја” – изван новоуспостављене челичне завесе између Европске Уније и Евроазијског (југо)истока.²⁹ Тако се евидентно намеће закључак да економски односи у свету бивају „условљени” од пар доминантних националних компанија, међународних економских институција или трговачких корпорација у региону.

Дакле, глобализам је нераскидиво везан за глобализацију без обзира на то да ли представља идеологију у правом смислу речи или ће тек постати идеологија.

„Искусство нас учи да највише треба да штитимо своју слободу управо онда када влада покушава да делујеподстицајно. Природно је што људи рођени да буду

²⁵ David Harvey, „Кратка историја неолиберализма” Загреб, 2013, стр. 7-8.

²⁶ Љубиша Митровић, „НОВА СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО” новембар 2009.

²⁷ Исто.

²⁸ Мислав Кукоч, „Либерална демократија Версус неолиберална глобализација”, Сплит, 2008.

²⁹ Исто.

слободни брижљиво чувају своју слободу од злих владара. Али још већу опасност за слободу представљају ревносни људи који имају добре намере, али не разумеју ситуацију, па нас на подмукао начин лишавају наших права". Судија Л. Брандис (1928).

У књизи „Слобода избора” коју је написао са својом супругом Роуз, Милтон Фридман започиње излагање својих теорија управо овим цитатом.

Закључак

Неолиберализам, као специфична идеологија глобализма, слаби национални капацитет суверености националних држава, сужава њене ингеренције у друштву, отвара њене границе утицају крупног капитала, нагриза локалне и етничке идентитете и реинтегрише национално друштво у аморфну масу међународне конкуренције. Идеологија глобалног неолиберализма смањује и унутрашње и спољне функције држава, а посебно стратегијску функцију националне одбране. Слабљење одбрамбене функције државе условљено је неолибералним захтевом за штедњу и рационализацију државног апарата и смањеним ресурсима за потребе војске. Тако се одбрамбена функција смањује и минимизира. Покидане везе између слободе појединца и интереса националне државе такође представљају ефекат глобалног неолиберализма, чиме се умањује патриотизам и грађанска облигација према држави, а поспешује наднационална безлична политичка оријентација људи.

Литература

- [1] Paul James, (2006). *Globalism, Nationalism, Tribalism: Bringing Theory Back* .
- [2] *Manfred B. Steger, (2008). The Rise of the Global imaginary: Political Ideologies from the French Revolution to the Global War on Terror.*Oxford.
- [3] Joseph Nye, (2002) „*Globalism Versus Globalization*”.
- [4] Richard Haass, (2003), *Sovereignty: Existing Rights, Evolving Responsibilities*.
- [5] Мр Бошко Жупановић, Глобализација и Сувереност, Бања Лука (2014).
- [6] Бранко Васиљевић (2012), „Нова српска политичка мисао”.
- [7] Лакићевић, Д, Драган, Стојановић Божо, Вујачић Илија. *Теоретичари либерализма*, Београд (2007).
- [8] Милан Поповић, *Економска политика*, Бања Лука, 2000.
- [9] Милтон Фридман, Роуз. „*Слобода избора*”. Нови Сад, 1996.
- [10] David Harvey, „Кратка историја неолиберализма” Загреб, 2013.
- [11] Љубиша Митровић, „Нова Српска Политичка Мисао” новембар 2009.
- [12] Мислав Кукоч, „*Либерална демократија Версус неолиберална глобализација*”, Сплит, 2008.

Интернет извори

- <https://sr.wikipedia.org/sr/Globalizam/>
https://www.newyorker.com/archive/2002/04/01/020401fa_FACT1#ixzz1oWOZdPlq
<http://www.iwar.org.uk/news-archive/2003/01-15.htm>
<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/globalizacija-i-neoliberalizam.html>
<http://bosnian.irib.ir/emisije/svet/item/85808-neoliberalizam>